

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

*Ελληνίδες.
Μακεδόνισσες.
Μια γενιά που
πάλεψε για τη λευτεριά.
Που δε φοβήθηκε
τη θυσία...*

Γυναίκες
της μικρής
Πατρίδας

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ:
15.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

Γυναίκες
της μικρής
Πατρίδας

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Γυναίκες της μικρής Πατρίδας**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: **Θοδωρής Παπαθεοδώρου**
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: **Άννα Μαράντη**
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: **Βίκυ Αυδή**
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: **Ελένη Σταυροπούλου**

© **Θοδωρής Παπαθεοδώρου, 2018**
© **Φωτογραφιών εξωφύλλου: GettyImages / mmmuth,**
Galya Ivanova / Trevillion Images
© **ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2018**

Πρώτη έκδοση: **Μάρτιος 2018, 15.000 αντίτυπα**

Έντυπη έκδοση **ISBN 978-618-01-2403-3**
Ηλεκτρονική έκδοση **ISBN 978-618-01-2404-0**

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Γυναίκες
της μικρής
Πατρίδας

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ
ΤΟΥ ΘΟΔΩΡΗ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ενηλίκων

- Το αστρολούλουδο του Βοσπόρου* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2004)
Οι εφτά ουρανοί της ευτυχίας (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2006)
Μάγισσες φέρτε βότανα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2006)
Με λένε Μαίρη κι είμαι καλά... (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2007)
Σαν ταξιδιάρικα πουλιά (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2008)
Πιο πέρα κι απ' τα σύννεφα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2008)
Οι κόρες της λησμονιάς (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2009)
Οι μάνες της άδειας αγκαλιάς (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2010)
Έρωσ 13 (Συλλογικό, Διηγήματα, Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Τα δάκρυα των αγγέλων (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Οι καιροί της μνήμης (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Το τέλος του μικρού μας τσίρκου (Αθήνα, 2011)
Καβαφικοί φόνοι (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2012)
Ζωές του φθινοπώρου (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2014)
Ζωές του ανέμου (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2015)

Για παιδιά

- Τα κουλουβάχατα της Ιστορίας 1: Η χαμένη σφραγίδα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2007)
Τα κουλουβάχατα της Ιστορίας 2: Ποιος έκλεψε τον Χρυσό Αιώνα απ' τον Περικλή; (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2016)
Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης τα έβλεπε όλα άσπρα...
(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)
Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης έχασε την Άλφα-Βήτα...
(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)

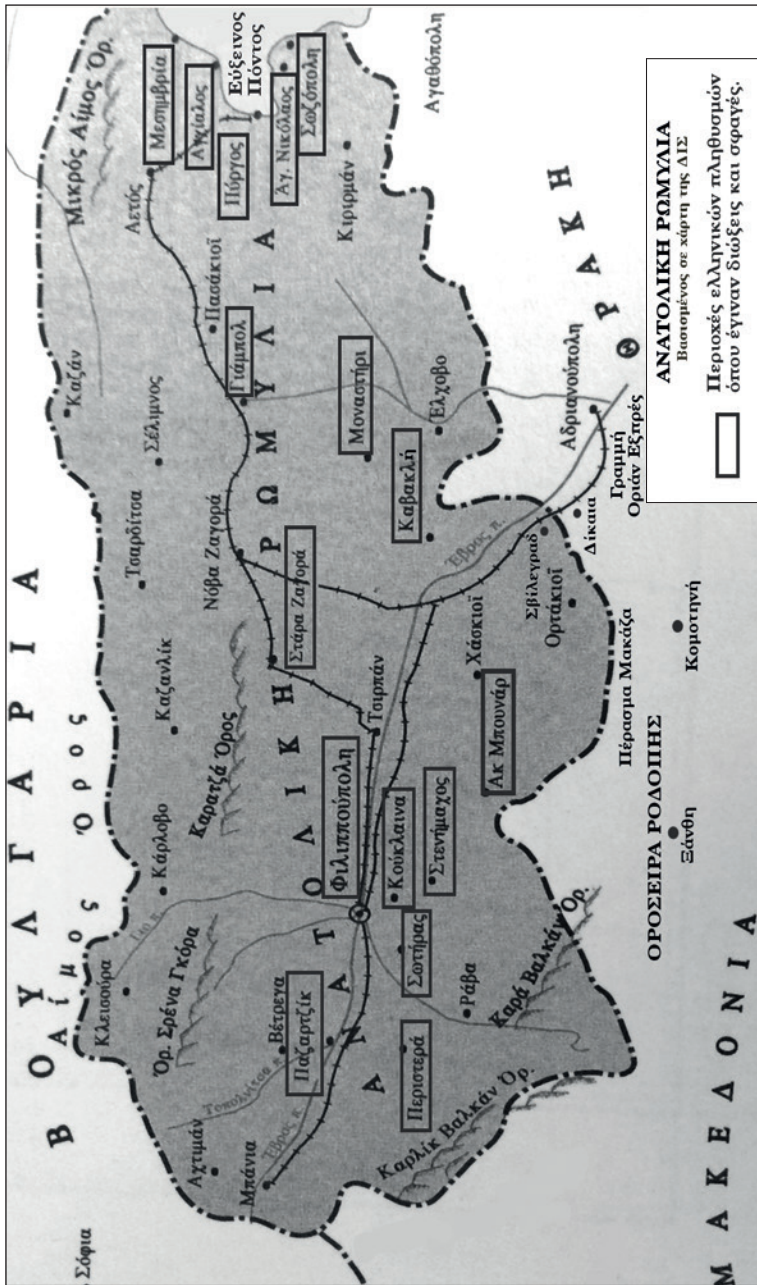
Με το ψευδώνυμο ΘΑΝΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

- Σφαγείο Σαλονίκης* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Μαύρη αυγή (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2013)

*Στις ηρωικές δασκάλες του Μακεδονικού Αγώνα,
γυναίκες που υπηρέτησαν με ανιδιοτέλεια
και αυτοθυσία τα ελληνικά γράμματα,
ποτίζοντας με το αίμα τους τον σπόρο της λευτεριάς:*

*Αικατερίνη Χατζηγεωργίου
Βελίκα Τράικου
Αγγελική Φιλιππίδου
Λίλη Βλάχου
Φωτεινή Αλατά
Άννα Σωτηριάδου
Σοφία Τσιγγινάρη
Αικατερίνη Γριζοπούλου
Ευφημία Πιάτσα
Μελπομένη Φραντζελά
Αλεξάνδρα Μαρκοπούλου
Αμαλία Οικονόμου
Ελισάβετ Ιατρίδου
Ελένη Ζωγραφοπούλου
Αγγελική Μεταλλινού
Στέλλα Αναστασιάδου*

Ας είναι ελαφρύ το χώμα που τις σκεπάζει...

ΒΙΛΑΕΤΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

ΣΑΝΤΖΑΚΙΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ - ΦΛΩΡΙΝΑΣ

Βασισμένοι σε κάρτες της ΔΙΣ

— Αμαξιτές οδοί

++++ Σιδηροδρομική γραμμή

Θεσ/νίκης - Μοναστηρίου

Λίγα λόγια από καρδιάς

Από τη μέρα που αντίκρισα το φως του κόσμου, δυο λογιών ιστορίες άκουγα να κουβεντιάζουν συχνότερα οι γεροντότεροι στον γενέθλιο τόπο μου. Με άχθος συνήθως και με την ευχή να μη ζήσουν τέτοιο κακό τα παιδιά και τα εγγόνια τους. Δεν ήταν ιστορίες χαράς, μήτε φεγγερές, μήτε ευκολοχώνευτες. Σκοτεινές ήταν, πλεγμένες σε υφάδι δύσκολο, σκληρό, επικίνδυνο. Κάποιες στους τραγικούς καιρούς του Εμφυλίου αναφέρονταν κι άλλες σε διωγμούς και ξεριζωμούς, στους καιρούς των κοιμιτάτων και των σλαβικών μαχαριών.

Έχοντας εδώ κι οχτώ χρόνια ολοκληρώσει την Τετραλογία του Εμφυλίου με έρευνα, μόχθο, ελπίζω κι ευαισθησία, κι έχοντας αρκετά ξεφύγει από τα συγγραφικά δεσμά εκείνης της οδυνηρής περιόδου και από το συναισθηματικό δέσιμο με την Αριάδνη, τη Μέλπω και την Αγγέλα, τις μυθιστορηματικές ηρωίδες μου, θέλησα τώρα να καταπαιαστώ με τα πρώτα χρόνια του περασμένου αιώνα, τότε που η αλύτρωτη, βόρεια πατρίδα μου βίωνε διπλή σκλαβιά. Με τον Μακεδονικό Αγώνα αποφάσισα να ξεκινήσω τούτο το μακρύ ταξίδι, έναν αγώνα ανορθόδοξο, ύπουλο κι αμείλικτο. Έναν αγώνα, δυστυχώς, άγνωστο στους περισσότερους.

Μήτε πάνοπλους στρατούς είχε εκείνος ο αγώνας, μήτε δο-

ξασμένους στρατηγούς· εθελοντές μονάχα που άφησαν τη βολή τους στην πρωτεύουσα, τα αξιώματα και τις απολαύσεις τους και βάδισαν τον δύσβατο, μα τιμητικό δρόμο της ανιδιοτελούς, εθνικής προσφοράς. Αξιωματικούς και υπαξιωματικούς του στρατού μας, Κρήτες, Μοραΐτες και Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, απλούς αγωνιστές, δασκάλους και δασκάλες από κάθε γωνιά της Ελλάδας. Αμέτρητοι οι Μακεδόνες και οι Θράκες που δε βαστούσαν άλλο την τουρκική σκλαβιά κι έβλεπαν με πόνο κι οδύνη πως σύντομα θα την αντικαθιστούσε η βουλγαρική αν δεν έπαιρναν τον αγώνα στα χέρια τους. Άντρες άφησαν το αλέτρι και ζώστηκαν τ' άρματα, γυναίκες μεταμορφώθηκαν σε Εστιάδες κι αμαζόνες συνάμα, όλοι κι όλες με αφάνταστη τόλμη και ανιδιοτελή αφοσίωση στην πίστη, την παιδεία και την ελευθερία.

Πάσχισα έπειτα από έρευνα μεγάλη σε βιβλία, σε έγγραφα, σε απομνημονεύματα, μα και σε προφορικές μαρτυρίες απογόνων, να αποδώσω μυθιστορηματικά το ηρωικό έπος αυτών των απλών, καθημερινών ανθρώπων. Για την πατρίδα να μιλήσω και για το γένος μας το ελληνικό, ειδικά τούτες τις εποχές που η αρνησιπατρία έγινε μόδα και η φιλοπατρία καθυβρίζεται. Τούτες τις εποχές που η καταδυνάστευση της επονομαζόμενης «πολιτικής ορθότητας» αποσύρει απ' τα σχολεία μας κάθε αναφορά στους ήρωές μας και στις θυσίες τους.

Κάποιοι ίσως με χαρακτηρίσουν πατριδολάτρη, κάποιοι σοβινιστή. Δε με αγγίζουν τέτοιες μομφές και επικρίσεις. Όσο κοινότοπο ή παλιομοδίτικο κι αν ακούγεται, αγαπώ απλώς την πατρίδα μου και, σε πείσμα των καιρών, περηφάνια νιώθω γι' αυτήν και βαθύ σεβασμό για τη λαμπρή Ιστορία της. Γιατί τούτα τα σύνορα, όπου δεκάδες χιλιάδες πρόγονοί μας έχυσαν το αίμα τους για να τα υπερασπιστούν, τούτο το κομμάτι γης που ονομάζουμε πατρίδα δεν είναι μια λέξη χωρίς

ουσία, δεν είναι κούφιος λόγος. Αν αμφιβάλλετε, ρωτήστε έναν άνθρωπο που δεν έχει.

Η πατρίδα είναι η σκέπη του καθενός και όλων μας, είναι το χώμα που πατάμε, το χώμα που φυλάγει τους αγαπημένους μας, είναι η ελευθερία, η περηφάνια, η αυτοτέλεια και η αξιοπρέπειά μας. Αυτά κι ακόμη περισσότερα είναι για εμένα η πατρίδα.

Ελπίζω και για εσάς...

*Θοδωρής Παπαθεοδώρου
Οκτώβριος 2017*

ΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

ΑΘΗΝΑ

Βασίλειος Λάσκαρης

Μαρίκα Λάσκαρη (το γένος Μαυροκορδάτου),
σύζυγος του Βασιλείου

Δημήτριος Λάσκαρης, πρωτότοκος γιος του
Βασιλείου

Καλλιόπη Λάσκαρη (το γένος Κοντογιαννάκη),
σύζυγος Δημητρίου

Αρετή Λάσκαρη, θετή κόρη Δημητρίου και
Καλλιόπης

Νικηφόρος Λάσκαρης, δευτερότοκος γιος του
Βασιλείου

Όλγα Λάσκαρη, κόρη του Βασιλείου

Γεράσιμος Μαραντζής, οικονόμος Βασιλείου
και Μαρίκας

Στέφανος Δραγούμης

Ελισάβετ Δραγούμη (το γένος Κοντογιαννάκη),
σύζυγος του Στέφανου

Ίων Δραγούμης, γιος τους, ιδρυτής της «Άμυνας»

Ζωή Δραγούμη, κόρη τους
Παύλος Μελάς
Ναταλία Μελά (το γένος Δραγούμη), σύζυγος
Παύλου και κόρη Στέφανου

ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗ

Στέργιος Βαρσάμης
Δόμνα Βαρσάμη, σύζυγος του Στέργιου
Φωτεινή Βαρσάμη, κόρη του
Ανεστάκης Βαρσάμης, γιος του

ΧΑΝΙΑ

Μιχάλης Παπαδάκης
Χρυσούλα Παπαδάκη, σύζυγος του Μιχάλη
Μάνος Παπαδάκης, γιος τους
Αναστασία Παπαδάκη, κόρη τους

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Κοσμάς Μπακιρτζής, εργάτης σε καπνεργοστάσιο
Χαρίκλεια Ζερβίδου, νοσοκόμα
Μοσέ Μορδεχάι, Ισραηλίτης κεφαλαιούχος

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Ιορδάνης Χεκίμογλου
Σουλτάνα Χεκίμογλου (το γένος Μουρούζη),
σύζυγός του
Αλέξιος Χεκίμογλου, μοναχογιός του

ΡΑΚΟΒΟ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

Μπαρμπα-Ηλίας Αρζάνης, δημογέροντας, μέλος της
«Άμυνας»
Λευτέρης Αρζάνης, γιος του, οπλαρχηγός της
«Άμυνας»
Παπα-Δημήτρης, ιερέας Ρακόβου
Στογιάν Τάσεφ, κάτοικος, μέλος του βουλγαρικού
κομιτάτου της ΕΜΕΟ
Στέριανη, ανιψιά του Στογιάν
Βάσιλκα, η μικρή αδελφή της
Ιβάν Μητρέντζε, κάτοικος, μέλος του βουλγαρικού
κομιτάτου της ΕΜΕΟ

ΠΡΟΟΙΜΙΟ
Πρωτοτόκια

Αθήνα, Ιανουάριος 1883

Από τις ρωγμές στους τοίχους κι από τη σανιδένια πόρτα, ρεύματα παγωμένου αέρα έμπαιναν ορμητικά και περόνιαζαν το κορμί της. Το λεπτό σάλι δεν κατάφερνε να κρατήσει μακριά της το κρύο, ο τραχύς χοντρούφασμένος αμπάς που είχε τυλίξει γύρω από την κοιλιά της είχε κοκαλώσει και τον ένιωθε πάνω της σαν δεύτερο, ξεραμένο πετσί, τα πόδια της κρυστάλλιασαν μέσα στα λεπτόσολα, φθαρμένα παπούτσια που είχε δέσει με χοντρό σπάγγο στο κάτω μέρος των αστραγάλων της. Παρά το αφόρητο ψύχος, λεπτά στεφάνια ιδρώτα τύλιγαν το μέτωπό της κι έπειτα κυλούσαν στο πλάι των φρυδιών της και πάχνιαζαν όλο της το πρόσωπο. Το στήθος της ανεβοκατέβαινε ασθματικά, ρίγη διαπερνούσαν τη ράχη και τη σπονδυλική της στήλη. Έτρεμε σύγκορμη, σαν νεογέννητο κουτάβι που δεν το προστατεύει καμιά γούνα, που δεν το θάλπει καμιά αγκαλιά. Έκθετη, έρημη, απορριγμένη.

Πήρε μια βαθιά ανάσα και σύρθηκε αργά στο παγωμένο χώμα. *Λίγο πιο μέσα, σκέφτηκε, λίγο πιο μέσα θα είναι καλύτερα.*

Προσπάθησε να σηκωθεί απ' τη γωνιά της. Στάθηκε μετά βίας όρθια και με μια ασυναίσθητη κίνηση, περισσότερο από συνήθεια παρά από σκοπιμότητα, τίναξε με το χέρι της τα σκόρπια άχυρα που κρέμονταν από το ασουλούπωτο σάλι της. Με κόπο μεγάλο κατάφερε να κάνει δυο τρία βήματα πριν

τα πόδια της λυθούν και την προδώσουν. Γονατισμένη στάθηκε για λίγο νιώθοντας τις ριπές του κρύου αέρα στην καμπουριασμένη πλάτη της, κοιτώντας με τη λαχτάρα του στερημένου τα ξαπλωμένα σώματα των ζώων που ξεχώριζαν σαν μικρές λοφοπλαγιές λίγο πιο μέσα.

Ένα βήμα ακόμη. Αργόσυρτες ανάσες και σύννεφα από χνότα.

Δύο. Μια βαριά μυρωδιά από περιττώματα και καβαλίνες τής μπούκωσε τα ρουθούνια, μα την καλοδέχτηκε, στο μυαλό της ήταν ταυτισμένη με τη ζέστη και το θάλπος, με την ίδια τη ζωή.

Κοντά της. Λίγα μέτρα μόνο.

Η σκέψη τής έδωσε δύναμη κι άρχισε να βαδίζει γρηγορότερα προς τα παχινιά, εκεί όπου τα ζωντανά ξαπόσταιναν μετά το ζέψιμο στον ζυγό και το ολοήμερο αγώι. Το χέρι της ανέβηκε μέχρι το πρόσωπό της, πάλεψε να το σκουπίσει από τον κρύο ιδρώτα, ύστερα παράτησε την προσπάθεια και το άφησε να πέσει αργά στο πλάι. Ασυναίσθητα, έσφιξε το μπράτσο της νιώθοντας στη μασχάλη το ξύλινο, πλατύ παγούρι που φύλαγε ώρες τώρα. Κατόπιν, τα δάχτυλά της ψηλάφισαν την τσέπη της αμπαδένιας ποδιάς της, να βεβαιωθεί πως ακόμη βρίσκονταν φυλαγμένα εκεί τα αντίδωρα που είχε καταφέρει να μαζέψει από το αρτοφόρι της Αγίας Ειρήνης, μετά το σχόλασμα της πρωινής Λειτουργίας.

Ανακουφισμένη, τράβηξε το χέρι της απ' το τραχύ ύφασμα και το έχωσε παραμέσα, ακουμπώντας κατάσαρκα την κοιλιά της. Δέρμα τσιτωμένο κι απαλό, χλιαρό απ' την προσπάθεια του κορμιού της να αντισταθεί στο αφόρητο κρύο. Ένα κύμα εγκαρδίωσης και αποφασιστικότητας την κατέκλυσε. Τα δάχτυλα του άλλου χεριού της έσφιξαν γερά τη λαβή του σκουριασμένου μαχαιριού που κρατούσε, κι αυτό της έδωσε την ύστατη δύναμη να αποτολμήσει την προσπάθεια.

Έπρεπε να τα καταφέρει.

Το ένιωθε.

Θα γινόταν απόψε.

Να ζήσει... Μόνο να ζήσει... σκέφτηκε, καθώς σωριαζόταν κοντά στα ξαπλωμένα κορμιά των βοδιών, πάνω σε σωρούς άχυρα.

Ήταν πιο ζεστά εδώ. Η δυσωδία αποπνικτική, αλλά ταυτόχρονα σωτήρια. Σαν αόρατος θόλος που σχηματίζει ένα προστατευτικό στρώμα, ο αέρας παρέμενε χλιαρός κι έτσι ένωσε σιγά σιγά το στήθος της να χαλαρώνει, τη ράχη της να ξεσφίγγει και το σαγόνι της να ηρεμεί από το τρέμουλο. Ναι, ήταν πράγματι ζεστά, σχεδόν δεν μπορούσε να πιστέψει πόσο γλυκά ένιωθε.

Από την αρχή, μέρες πριν, από τότε που έψαχνε το καταφύγιο της για τούτη την ώρα, είχε σκεφτεί πως ο μεγάλος της εχθρός δε θα ήταν η πείνα που τη βασάνιζε από τότε που θυμόταν τον εαυτό της. Ούτε η δίψα που μπορούσε να ημερώσει στη μεγάλη βρύση του Τέτση. Ο μεγάλος της εχθρός θα ήταν το κρύο. Αυτό έπρεπε να πολεμήσει, να κρατήσει μακριά. Τουλάχιστον τις πρώτες ώρες. Τις κρίσιμες πρώτες ώρες.

Το μεγάλο ρολόι της παλιάς Αγοράς πάνω από το Τζαμί του Σιντριβανιού και τους παλιούς στρατώνες χτύπησε μια δεκαριά φορές. Αναπήδησε απ' την τρομάρα στην αρχή και χούφτιασε γερά το μαχαίρι· ύστερα, κοίταξε με υπερένταση κατά τη μεριά της μισάνοιχτης πόρτας που κρατιόταν στη θέση της με σκόρπια κομμάτια χοντρής τριχιάς. Ένα χλεμπονιάρικο φως περνούσε σαν χοντροκομμένη φέτα από το άνοιγμα, αλλά καμιά σκιά δε φάνηκε στη χαραμάδα. Κανένας άλλος ήχος δεν ακούστηκε μετά τους χτύπους, ίδια απόκοσμη σιωπή έξω στον δρόμο και στα σοκάκια, σιωπή που την αφουγκράστηκε με ανακούφιση.

Άφησε το μαχαίρι στο ξερό χώμα ανάμεσα στα άχυρα κι έπειτα τράβηξε από τη μασχάλη της το παγούρι, αφαίρεσε το λερό πανί που είχε για πώμα και το απόθεσε στα γόνατά της. Κατόπιν, έχωσε το χέρι της στην εσοχή της ποδιάς της κι έβγαλε ένα αντίδωρο, ξερό, παγωμένο. Με τα δάχτυλά της μαλακωμένα από τον χλιαρό αέρα, έτριψε το αντίδωρο στη χούφτα της που την είχε κυρτώσει σαν μικροσκοπικό πινάκι, σαν λιλιπούτειο πιάτο για πουλιά. Πήρε με το άλλο χέρι το ξεκαπάκωτο παγούρι κι έσταξε πάνω στα τρίμματα λίγο από το κρασί που έσερνε μαζί της. Ύστερα, έγειρε μπροστά κι έγλειψε τον κοκκινωπό χυλό των ψίχουλων και του κρασιού σαν πεινασμένο σκυλί. Ξανά και ξανά. Το γεύμα της. Το μοναδικό της μέρας. Μεταλαβιά. Σώμα και αίμα. Να ευλογηθεί με το δώρο της ζωής. Για να μπορέσει να φέρει στον κόσμο μια άλλη.

Οι πόνοι την έπιασαν όταν οι χτύποι του ρολογιού λιγότεψαν. Δύο ή τρεις φορές; Αδύνατο να ακούσει καλά, να μετρήσει. Η σκέψη της, η καρδιά της, επικεντρωμένες στη φουσκωμένη κοιλιά της κάτω από το τραχύ σκέπασμα. Όλη της η θέληση στο υπογάστριό της που έκαιγε σαν πυροστιά, παρά το τσουχτερό κρύο. Τα πόδια της άχνιζαν, θερμασμένα από τα ζεστά υγρά που την είχαν πλημμυρίσει. Χώμα, άχυρα και υγρά. Παγωνιά τριγύρω. Βρόμα και δυσωδία, αλλά και ανάσες, και ζωή. Αυτός ήταν ο κόσμος της. Αυτός θα ήταν κι ο κόσμος του παιδιού της.

Το ένιωσε να κατεβαίνει. Οι πόνοι δυνάμωσαν. Έπιασε το λερό πανί που είχε φυλαγμένο ανάμεσα στα πρησμένα, μουσκεμένα από τον ιδρώτα στήθια της, και το έχωσε ολόκληρο στο στόμα της. Το ήξερε, η γριά ζητιάνα της το είχε πει, πολλές γέννες στην καμπούρα της, καμιά ζωή στη ζωή της, μόνη στον κόσμο, η διφθερίτιδα της είχε πάρει δυο παιδιά, η μεγάλη επιδημία της χολέρας του 1865 της είχε πάρει άλλα

τρία: το τελευταίο, μια κόρη που στήριζε πάνω της τις λιγοστές ελπίδες για τα γεράματά της, την πήρε ένας κουτσαβάκης μεκρούλιακας πίσω από την Πλατεία των Ηρώων, την παραφύλαξε και την έσφαξε σαν τραγί μετά την άρνησή της να τον παντρευτεί.

«Αφόρητα θα είναι, Λέγκω», της είχε πει, «θα νιώθεις το σώμα σου να σκίζεται στα δύο, σαν να μπηγόνται βουκέντρες στο κορμί σου, ο πόνος θα σε κατακλύσει ολόκληρη, θα γεμίσει το στήθος σου από δαύτον, θα φτάσει μέχρι ψηλά στην κορφή του κεφαλιού σου κι εσύ θα σπρώχνεις, μόνο ανάσες θα παίρνεις και θα σπρώχνεις ουρλιάζοντας σαν μανιασμένη, μέχρι να το νιώσεις να κυλάει, να φεύγει, να γλιστράει από μέσα σου».

Έτσι δασκαλεμένη και προετοιμασμένη την είχε η γριά που ζητιάνευε στην Αιολική οδό, δίπλα από την Αγία Ειρήνη, η σακατεμένη γριά που της έδωσε προσοχή και κάποια από τα μεταλλίκια που μάζευε κάθε μέρα από το έλεος των ξένων ανθρώπων, λίγο από το έλεος να δώσει κι αυτή σε έναν άλλο ξένο άνθρωπο, να καλοπιιάσει τον Πλάστη που όριζε τον κόσμο, τους λίγους πλούσιους και τους αμέτρητους φτωχούς σ' αυτή τη μικρή πόλη που ήταν γεμάτη από μαρμάρια να θαύματα και λασπωμένα στενά.

Έσπρωξε τώρα όσο μπορούσε το κουρέλι μέσα στο στόμα της και το έσφιξε με τα δόντια της, σφραγίζοντας τα χείλια της. Δεν έπρεπε να την ακούσουν. Δε φοβόταν τους διαβάτες, η ώρα ήταν περασμένη και το κρύο άγριο από τ' απόγευμα, το χιονόνερο έπεφτε από νωρίς κι όλοι είχαν κλειστεί στα σπίτια τους, όσοι είχαν τουλάχιστον σπίτια. Αλλά ο αμαξάς κι ο σταβλίτης κοιμόνταν σε ένα παράπηγμα πίσω από τον στάβλο, λίγα μέτρα μακρύτερα, και δεν έπρεπε να τους ξυπνήσει. Έπρεπε να τελειώσει ολομόναχη.

Μια κοφτή μαχαιριά χάρακωσε το κορμί της, τρύπησε τα μηνίγγια της κι έφτασε μέχρι τα βάθη της ψυχής της. Ένωσε τον ιδρώτα να βγαίνει απ' όλους τους πόρους του εξαντλημένου κορμιού της, πήρε ανάσα από τη μύτη, έσφιξε τις γροθιές της κι έσπρωξε μουγκρίζοντας σαν πληγωμένο ζώο. Ξανά και ξανά. Παλεύοντας να θάψει μέσα της το θελκτικό αίσθημα της εγκατάλειψης και της παραίτησης που την κυρίευε κάθε φορά που ο αφόρητος πόνος πλήγωνε τα σωθικά της, σε κάθε νέο σπρώξιμο. Προσπαθώντας να αγνοήσει τις σειρήνες, που υπόσχονταν αυτοστιγμεί ανακουφιστική νάρκωση κι αιώνια γαλήνη, αν έσερνε την τραχιά λάμα του σκουριασμένου μαχαιριού στις πεταμένες φλέβες του χεριού της.

Ευτυχώς που δεν το έκανε. Ευτυχώς. Μούσκεμα στον ιδρώτα μετά. Με τα μέλη της πιασμένα. Εξαντλημένη. Καταπονημένη. Κι αφόρητα ευτυχισμένη. Τα είχε καταφέρει. Με μια σπρωξιά κι έναν βόγκο, το ένωσε να γλιστράει από μέσα της αφού είχε διασχίσει ολόκληρο το κάτω μέρος του ισχνού κορμιού της. Απορούσε πώς τα είχε καταφέρει. Όχι η ίδια. Το βρέφος. Ακόμη αναρωτιόταν πώς είχε μπορέσει να επιβιώσει τόσους μήνες μέσα σε ένα σώμα που καλά καλά δεν μπορούσε να τραφεί το ίδιο. Απόρησε ακόμη περισσότερο όταν, με τρεμάμενα χέρια και ανυπόφορους ακόμη πόνους, έσκυψε μπροστά, ανάμεσα στα πόδια της, εκεί όπου κειτόταν μια άμορφη μάζα από αίμα, βλέννες και τρυφερή σάρκα, δεμένη ακόμη μαζί της με τη στριφτή λωρίδα που ξετυλιγόταν από μέσα της.

Καρτερούσε κραυγές και τσιρίδες, που όμως δεν ήρθαν. Το βρέφος δεν έκλαιγε. Μόν' έστεκε σιωπηλό κι ακίνητο. Τρόμαξε κι έσκυψε ακόμη περισσότερο. Σκούπισε το χέρι της στο βρόμικο σάλι της και το άγγιξε διστακτικά.

Τι είχε πει;

Τι την είχε δασκαλέψει η γριά ζητιάνα;

Ενστικτωδώς, άφησε το μαχαίρι που έσφιγγε τόση ώρα με τη λαβή του ποτισμένη από τον ιδρώτα της, άπλωσε και τα δυο χέρια ταυτόχρονα, έπιασε με φόβο το μωρό της από την πλάτη και, στηρίζοντας με την παλάμη της το μικροσκοπικό κεφάλι, το σήκωσε ψηλά. Ένωσε τα πόδια και τα χέρια του να κινούνται, σαν να γύρευαν το χαμένο ζεστό κουκούλι που έχασε, σαν να πάλευαν να κολυπήσουν σ' αυτή την παγωμένη, αραιή θάλασσα που το είχαν ξεβράσει.

Να ζήσει, Θεέ μου... Μόνο να ζήσει...

Σαν θαύμα εξ ουρανού, σαν η προσευχή της να εισακούστηκε απ' τον Δημιουργό, ακριβώς εκείνη τη στιγμή που οι χτύποι του ρολογιού της παλιάς Αγοράς σήμαναν πέντε φορές, το πρώτο κλάμα ξεπήδησε απ' το αδύναμο κορμάκι. Το κλάμα του μωρού της. Το πρώτο του κλάμα. Η ζωή που ξεχυνόταν ορμητικά από το μικροσκοπικό του σώμα. Ένα θαύμα μπρος στα κοκκινισμένα, στα πρησμένα μάτια της.

«Τζάμπα τον κόπο και τον πόνο σου, μαρή Λέγκω, αν θες τη γνώμη μου», της είχε πει από την αρχή η γριά ζητιάνα, όταν κατάλαβε την γκαστριά της. «Ξεφορτώσου το από τώρα το μούλικο, θα γλιτώσεις, θα λυτρωθείς. Έτσι κι αλλιώς, τα περισσότερα μπάσταρδα, που γεννιούνται στις τρώγλες και στους δρόμους, πεθαίνουν πριν συμπληρώσουν μια μέρα από τη γέννα. Τα υπόλοιπα αργότερα...»

Χούφτιασε γερά το σκουριασμένο μαχαίρι της, καθώς η σκληρή, αποφατική φωνή της γριάς καμπάνισε στ' αυτιά της σαν τα σήμαντρα της Μεγάλης Παρασκευής. Μάζεψε με φούρια λίγα άχυρα ανάμεσα στα πόδια της, άφησε το μωρό της μαλακά πάνω στο μικρό αχυρόστρωμα και έφερε το μαχαίρι κοντά. Έκανε χώρο μπροστά της μέχρι να φανεί το ξερό χώμα, τέντωσε τον λώρο και με τη στομωμένη λεπίδα βάλθηκε να τον κόψει στα γρήγορα.

Όταν ένιωσε τις ξεγδαρμένες άκρες να αποχωρίζονται, έπιασε εκείνη που οδηγούσε στο μωρό, την τράβηξε και την έδεσε κουτσά στραβά με τα αποκαμωμένα δάχτυλά της. Ύστερα έβγαλε το παγούρι, έριξε κρασί στις χούφτες της και το πασάλειψε όπως μπόρεσε, καθαρίζοντας από τα αίματα και τις βλέννες το στήθάκι και το πρόσωπάκι του. Έλυσε την αμπαδένια ποδιά, σήκωσε το σάλι και την τριμμένη φανέλα γυμνώνοντας το στέρνο της και το ακούμπησε πάνω στα υγραμένα στήθια της, νιώθοντας την αχνή ανάσα του να χαϊδεύει το δέρμα της και να ζεσταίνει την ψυχή της.

Το ρολόι της πλατείας σήμανε έξι φορές. Σήκωσε το βλέμμα της και κοίταξε τη φέτα στη μισάνοιχτη πόρτα. Σύντομα θα έχανε τη σκοτεινάδα της και θα έπαιρνε ένα γκριζωπό χρώμα, σημάδι της χειμωνιάτικης αυγής. Ήταν ώρα να φύγει. Να προλάβει. Όσο ακόμη υπήρχε ανάσα στο μικροσκοπικό κορμάκι που φώλιαζε στο στήθος της. Και αρκετό σκοτάδι για να την κρύψει.

Απόθεσε το μωρό στο αχυρόστρωμα, έθαψε πρόχειρα τον πλακούντα, σήκωσε τον μποξά της, έβγαλε την τριμμένη φανέλα που φορούσε και το τύλιξε προσεκτικά με τη φτωχική φασκιά. Έριξε κατάσαρκα πάνω της ξανά το αραιοπλεγμένο σάλι, έδεσε την ποδιά της ψηλότερα για να προστατεύει τα εκτεθειμένα μεριά της, πήρε τον μικρό μπόγο στην αγκαλιά της και σηκώθηκε.

Τα πόδια της θαρρείς κι ήταν σπιρτόξυλα, το κορμί της το ένιωθε σαν να ζύγιζε εκατοντάδες οκάδες, σαν να ήταν φτιαγμένο από παλιό, σκουριασμένο, άκαμπο σίδηρο. Τρεκλίζοντας και παραπατώντας, έφτασε στη σανιδένια εξώθυρα του στάβλου, την τράβηξε με το χέρι και βγήκε στον θεοσκότεινο δρόμο με τα αμαξοστάσια, τα σαγματοποιεία και τα σανοπωλεία, στον δρόμο κοντά στην Πλατεία Ασωμά-

των, κάτω από τον σταθμό του τρένου που έφτανε από τον Πειραιά.

Μα δεν ήταν ο Πειραιάς ο προορισμός της. Δόξα στον Πανάγαθο, δεν είχε παρά να περπατήσει με τα πόδια λίγες εκατοντάδες μέτρα μέχρι να φτάσει στην Πλατεία Ελευθερίας, κι από κει πια, δυο βήματα όλο κι όλο, ως το κράσπεδο της οδού Πειραιώς. Εκεί όπου όλα θα τελείωναν. Εκεί όπου το μωρό της θα είχε πιθανότητες να επιβιώσει, διαψεύδοντας τα άσπλαχνα και δηκτικά λόγια της γριάς ζητιάνας.

Βγήκε απ' τον φαρδύ αμαξιτό λασπόδρομο και κατεβαίνοντας το σοκάκι της Κραναού, πότε παραπατώντας από τον πόνο που ξανάρθε δέκα φορές χειρότερος και πότε γλιστρώντας στη λάσπη που είχε δημιουργήσει το πυκνό χιονόνερο, έφτασε στην Πλατεία Ελευθερίας. Πού και πού σταματούσε από μόνη της, σήκωνε τον μπόγο, ξεσκέπαζε την κορυφή και, γεμάτη αγωνία, έφερνε το προσωπάκι του μωρού κοντά στο αυτί της. Σαν άκουγε την ανεπαίσθητη ανάσα να βγαίνει από τα μικρά του χείλη, δύναμη έπαιρνε και κουράγιο, το σκέπαζε ξανά και τραβούσε πάλι με κόπο μπροστά.

Τα τελευταία μέτρα τα έκαμε στηριγμένη στον τοίχο του μεγάλου κτιρίου με τις ασίδες στην πρόσοψη. Στάθηκε και το κοίταξε για μια στιγμή να βεβαιωθεί. Το Βρεφοκομείο ήταν όπως της το είχαν περιγράψει. Δυο λάμπες πετρελαίου έκαιγαν δεξιά κι αριστερά στη μεγάλη είσοδο μπροστά στην οδό Πειραιώς, αλλά στο πλαϊνό σοκάκι, μετά τη γωνία, κανένα φως δεν έφεγγε, καμιά λάμπα δε φώτιζε, το στενό έστεκε έρημο και θεοσκότεινο εξασφαλίζοντας βοήθεια κι ανωνυμία.

Τα πόδια της κομμένα, τα χέρια της αγκυλωμένα απ' το βάρος και το ψύχος. Δύσκολο της φαινόταν να κάνει ακόμη κι ένα βήμα πια. Στηριγμένη στον τοίχο με την πλάτη, σχε-

δόν σερνάμενη, έκαμε τα τελευταία βήματα σφίγγοντας τα δόντια της, στραγγίζοντας την καρδιά της.

Όταν η παλάμη της ένιωσε το λείο ξύλο να αντικαθιστά την τραχιά τοιχοποιία, τα δόντια της ξέσφιξαν τόσο δα κι ένας ελάχιστος στεναγμός βγήκε από το ξέπνοο στήθος της. Σήκωσε τα μάτια της και με κόπο διάβασε:

Ο Πατήρ και η Μήτηρ εγκατέλιπόν με, ο δε Κύριος προσελάβετό με.

Ήταν η επιγραφή με τα σκούρα γράμματα πάνω στο πορτάκι της βρεφοδόχου.

Είχε φτάσει.

Στάθηκε με κόπο μπροστά στο ξύλινο κουτί και το χάιδεψε σαν να μην μπορούσε να πιστέψει ούτε η ίδια πως βρισκόταν εκεί. Έπιασε τη λαβή που προεξείχε από το πορτάκι και την τράβηξε με όση δύναμη μπορούσε να αντλήσει από μέσα της. Το πορτάκι γλίστρησε προς τα κάτω με έναν παρατεταμένο συριγμό και η βρεφοδόχος άνοιξε. Ένα πλατύ στόμιο πέντε έξι πήχες. Ένα σκοτεινό άνοιγμα που οδηγούσε στο φως. Που οδηγούσε στον φύλακα, στη νοσοκόμα, στον γιατρό, στη θηλάστρια. Σε ένα ζεστό δωμάτιο, σε ένα μαλακό στρώμα. Σε καθημερινό φαγητό. Αν το μωρό της ζούσε μέχρι να χρειαστεί κανονικό φαγητό.

Το σήκωσε ψηλά, έκανε τη λερή φασκιά στην άκρη και κοίταξε το προσωπάκι του. Δάκρυα έτρεχαν από τα μάτια της. Δάκρυα θλίψης και χαράς, ποτάμια παράπνοου κι ευγνωμοσύνης μαζί. Το αγκάλιασε σφιχτά και το αφουγκράστηκε για λίγο, την απαλή ανάσα του, τον αχνό χτύπο της καρδούλας του, τόσο λυτρωτικό στα αυτιά της, στην ψυχή της.

Κατόπιν, έβγαλε από τον λαιμό της ένα κορδόνι με έναν

μικρό, ξύλινο σταυρό κρεμασμένο στην άκρη του. Ήταν ο βαφτιστικός της με το όνομά της, την ημερομηνία της βάφτισης κι ένα *En toutw níka*, καλλιγραφικά σκαλισμένα, ο ίδιος ο νονός της τα είχε σμιλέψει στο σκληρό πευκόξυλο με τα μικροσκοπικά του γράμματα. Το πέρασε στο λαιμουδάκι του μωρού, το σταυροφίλησε, κοίταξε γύρω της ανήσυχα και, τέλος, μ' ένα μαλακό σπρώξιμο το απόθεσε στη βρεφοδόχο.

Σαν να έφυγε μαζί του κι η τελευταία ικμάδα της, τα πόδια της λύγισαν και σωριάστηκε κατάχαμα. Με κόπο μεγάλο άρχισε να σέρνεται πάνω στο παγωμένο χώμα, ύστερα σηκώθηκε ξανά με δυσκολία και βάλθηκε να περπατά χωρίς κατεύθυνση, χωρίς προορισμό. Δύσκολη κι η ανάσα της, λιγότευε λεπτό το λεπτό καθώς τα τρεκλίσματά της την απομάκρυναν αργά απ' τη βρεφοδόχο.

Να ζήσει, Θεέ μου... Μόνο να ζήσει...

Τούτη η φράση μόνο στα χείλη της.

Η στερνή της προσευχή.

Αν κάτι έχω μάθει όλα αυτά τα χρόνια, που αξιώθηκα να ζήσω, είναι πως η ελευθερία και η αγάπη πορεύονται αβεχώριστες. Γέννες της ίδιας σποράς, καρποί των αδελιαστων ψυχών. Δεν αρκεί να επιδυμείς, δεν αρκεί να περιμένεις. Πρέπει να τολμήσεις, ν' αγωνιστείς για όσα αξίζουν στη ζωή. Για να έχει νόημα. Για να μην ξοδευτεί άδικα. Εγώ ανήκω σε μια τέτοια γενιά. Στη γενιά που δε φοβήθηκε τη δυσία...

Γυναίκες της μικρής πατρίδας...

Ελληνίδες. Μακεδότισσες.

Στη χαραυγή του εικοστού αιώνα, άγριος κι αδυσώπητος ξεσπάει ο αγώνας στη σκλάβια Μακεδονία. Η γη ματώνει, ο ελληνισμός ψυχορραγεί. Τούρκοι, Βούλγαροι, κομιτάτα, τσέτες, πυρπολήσεις, εκτελέσεις, αμέτρητες θυσίες.

Γυναίκες της μικρής πατρίδας...

Σαν την Αρετή. Σαν τη Φωτεινή.

Ζυμώθηκαν με τον κίνδυνο, πάλεψαν για το γένος, την πίστη, τη λευτεριά. Θέριεψαν οι ψυχές τους κι έκλαψαν συνάμα. Για τους φίλους που έπεσαν, τα μαρτύρια που άντεξαν, τα μυστικά που βάσταζαν. Για το λατρεμένο παιδί που έχασε τόσο άδικα η μία. Για τον άντρα που αγάπησε παράφορα και σκότωσε με τα ίδια της τα χέρια η άλλη.

Μπορεί να τις κυνήγησαν, μπορεί να τις βασάνισαν.

Δεν τις δάμασαν όμως ποτέ.

Αυτές.

Τις γυναίκες της μικρής πατρίδας μας...

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ISBN: 978-618-01-2403-3

9 786180 124033

ΚΩΔ. ΜΗΧ.ΣΗΣ. 20697

Γ Ι Α Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Τ Ε Σ Μ Ε Α Π Α Ι Τ Η Σ Ε Ι Σ